

**BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARDA KOLLABORATIV O‘QITISH MUHITINI
LOYIHALASH KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING
PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI**

Kurbonova Gulmira Usmonovna

Sharof Rashidov nomidagi

Samarqand davlat universiteti maqsadli tayanch doktoranti

gulmirakurbonova312@gmail.com

orcid: 0009-0001-2549-6650

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarda kollaborativ o‘qitish muhitini loyihalash ko‘nikmalarini rivojlantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotning dolzarbligi zamonaviy ta’limda individual bilimdan ko‘ra jamoaviy faoliyat, hamkorlikda muammo yechish, muloqot va refleksiv tahlilning ustuvor ahamiyat kasb etayotgani bilan belgilanadi. Maqolada kollaborativ muhitni loyihalashning nazariy asoslari, bo‘lajak o‘qituvchilarning bu boradagi tayyorgarlik komponentlari, psixologik omillari hamda amaliy rivojlantirish mexanizmlari yoritilgan. Shuningdek, pedagogik tajribaga tayangan holda kollaborativ muhitni tashkil etishning motivatsion, kommunikativ, refleksiv va texnologik jihatlari izohlanadi. Natijada bo‘lajak o‘qituvchilarda mazkur ko‘nikmani shakllantirish uchun bosqichli, integrativ va amaliyotga yo‘naltirilgan yondashuv zarurligi asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: kollaborativ o‘qitish, ta’lim muhiti, loyihalash ko‘nikmasi, bo‘lajak o‘qituvchi, pedagogik-psixologik xususiyatlar, hamkorlik, refleksiya, motivatsiya, kommunikativ kompetensiya, ta’lim texnologiyalari.

**ПЕДАГОГО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ
НАВЫКОВ ПРОЕКТИРОВАНИЯ КОЛЛАБОРАТИВНОЙ
ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ У БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ**

Аннотация. В данной статье анализируются педагого-психологические особенности развития навыков проектирования коллаборативной (совместной) образовательной среды у будущих педагогов. Актуальность исследования обусловлена тем, что в современном образовании коллективная деятельность, совместное решение проблем, коммуникация и рефлексивный анализ приобретают приоритетное значение по сравнению с индивидуальным получением знаний. В статье освещены теоретические основы проектирования коллаборативной среды, компоненты подготовки будущих педагогов в этой области, психологические факторы и механизмы практического развития. Также, опираясь на педагогический опыт, разъясняются мотивационные, коммуникативные, рефлексивные и технологические аспекты организации коллаборативной среды. В результате обосновывается необходимость

поэтапного, интегративного и практико-ориентированного подхода к формированию данного навыка у будущих учителей.

Ключевые слова: коллаборативное обучение, образовательная среда, навык проектирования, будущий педагог, педагого-психологические особенности, сотрудничество, рефлексия, мотивация, коммуникативная компетентность, образовательные технологии.

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL FEATURES OF DEVELOPING SKILLS FOR DESIGNING A COLLABORATIVE LEARNING ENVIRONMENT IN FUTURE TEACHERS

Abstract. This article analyzes the pedagogical and psychological features of developing skills for designing a collaborative learning environment in future teachers. The relevance of the research is determined by the fact that in modern education, collective activity, collaborative problem-solving, communication, and reflective analysis are gaining priority over individual knowledge acquisition. The article highlights the theoretical foundations of designing a collaborative environment, the components of future teachers' preparation in this area, psychological factors, and mechanisms for practical development. Furthermore, based on pedagogical experience, the motivational, communicative, reflective, and technological aspects of organizing a collaborative environment are explained. As a result, the necessity of a phased, integrative, and practice-oriented approach to forming this skill in future teachers is substantiated.

Keywords: collaborative learning, learning environment, design skill, future teacher, pedagogical and psychological features, collaboration, reflection, motivation, communicative competence, educational technologies.

KIRISH. Bugungi ta'lim makonida o'qituvchi faqat tayyor bilimni uzatuvchi subyekt emas, balki o'quvchilar, talabalar va kasbiy hamjamiyat o'rtasida samarali hamkorlikni tashkil etuvchi, ta'limiy muloqotni boshqaruvchi va birgalikdagi faoliyat uchun rivojlantiruvchi muhit yaratuvchi mutaxassis sifatida qaralmoqda. Shu sababli bo'lajak o'qituvchilarning kollaborativ o'qitish muhitini loyihalash ko'nikmasi ularning kasbiy kompetentligining tarkibiy qismiga aylanmoqda. Kollaborativ o'qitishning nazariy asoslari ijtimoiy konstruktivizm, sotsiokultural yondashuv, o'zaro bog'liqlik nazariyasi, o'z-o'zini boshqarib o'qish va texnologik-pedagogik integratsiya kabi yo'nalishlar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ular ta'lim jarayonida bilimning muloqot va hamkorlik asosida shakllanishini ta'kidlaydi [2, 64; 4, 36; 8, 1018]. Bu yo'nalishlarning asosiy g'oyasi shundan iboratki, inson tafakkuri ko'pincha ijtimoiy o'zaro ta'sir maydonida faollashadi, murakkab vazifalar esa birgalikdagi fikrlash orqali samaraliroq hal etiladi.

Kollaborativ muhitni loyihalash o'qituvchidan faqat metod tanlashni emas, balki guruh ichidagi rollarni taqsimlash, psixologik xavfsizlikni ta'minlash, o'quv

motivatsiyasini qoʻllab-quvvatlash, refleksiyaning yoʻlga qoʻyish va zarur hollarda raqamli vositalarni maqsadga muvofiq integratsiya qilishni talab etadi. Shu bois bu koʻnikmani rivojlantirish pedagogika, psixologiya va didaktika kesishgan nuqtada koʻrilishi zarur. Tadqiqot muammosi shundaki, pedagog kadrlar tayyorlash jarayonida kollaborativ muhitni tayyor shaklda qoʻllashga eʼtibor nisbatan koʻproq, uni mustaqil loyihalashga oid kasbiy tayyorgarlik esa yetarli darajada tizimlashtirilmagan.

Metodologiya. Mazkur maqola nazariy-tahliliy xarakterga ega boʻlib, unda pedagogik va psixologik adabiyotlarni qiyosiy tahlil qilish, konseptual umumlashtirish, tizimlashtirish, interpretatsiya va amaliy pedagogik kuzatuv natijalarini mantiqiy sharhlash usullaridan foydalanildi. Tadqiqot obyekti sifatida boʻlajak oʻqituvchilarning kasbiy tayyorgarligi jarayoni olindi, predmeti esa shu jarayonda kollaborativ oʻqitish muhitini loyihalash koʻnikmasining shakllanishiga taʼsir etuvchi pedagogik-psixologik omillar boʻldi.

Tahlil uchun tanlangan yondashuvlar bir necha metodologik tayanchga ega. Birinchidan, sotsiokultural yondashuv boʻyicha oʻrganish jarayoni ijtimoiy muloqot va hamkorlik orqali chuqurlashadi; demak, taʼlim muhiti mazmuni uzatish vositasi emas, balki rivojlantiruvchi ijtimoiy fazodir [10,86]. Ikkinchidan, kooperativ va kollaborativ oʻqitish nazariyalarida oʻzaro ijobiy bogʻliqlik, individual masʼuliyat, yuzma-yuz qoʻllab-quvvatlovchi oʻzaro taʼsir, ijtimoiy koʻnikmalar hamda guruh refleksiya samarali hamkorlikning tayanch elementlari sifatida koʻrsatiladi [5,23]. Uchinchidan, oʻz-oʻzini boshqarib oʻqish va oʻz-oʻziga ishonch nazariyalari boʻlajak oʻqituvchining tashabbuskorligi, rejalashtirish qobiliyati, oʻz faoliyatini kuzatishi va natijani tahlil qilishiga psixologik asos beradi [1,37; 9,66]. Toʻrtinchidan, texnologik-pedagogik yondashuv kollaborativ muhitni anʼanaviy auditoriya, aralash taʼlim va raqamli platformalar orqali loyihalash imkonini ochib beradi [8,1021;3, 57].

Maqolada kuzatilgan pedagogik holatlar quyidagi mezonlar boʻyicha talqin qilindi: a) motivatsion tayyorgarlik; b) kommunikativ tayyorgarlik; c) reflektiv-analitik tayyorgarlik; d) didaktik-loyihalash tayyorgarligi; e) raqamli vositalardan pedagogik maqsadda foydalanish tayyorgarligi.

Natijalar. Tahlillar shuni koʻrsatdiki, boʻlajak oʻqituvchilarda kollaborativ oʻqitish muhitini loyihalash koʻnikmasi bir yoʻla emas, balki oʻzaro bogʻlangan bir nechta tarkibiy komponentlar orqali shakllanadi. Birinchi komponent - **motivatsion-qadriyatli komponent**. Agar boʻlajak oʻqituvchi hamkorlikni faqat tashkiliy usul deb emas, balki bilimni birgalikda qurishning qadriyatli modeli deb qabul qilsa, unda u kollaborativ vazifalarni yuzaki emas, maqsadli loyihalay boshlaydi. Bu yerda taʼlim oluvchiga nisbatan hurmat, oʻzaro ishonch, ochiqlik va masʼuliyatni boʻlishish kabi qadriyatlar muhim oʻrin tutadi. Aynan shu qadriyatlar boʻlmasa, guruhli ish shakllan mavjud boʻlsa-da, mazmunan kollaborativ muhitga aylanmaydi [4, 91; 5, 17].

Ikkinchi komponent - **kommunikativ-interaktiv komponent**. Kollaborativ muhitni loyihalash uchun bo'lajak o'qituvchi muloqot strukturasi oldindan ko'ra olishi kerak: savol-javoblar ketma-ketligi qanday bo'ladi, bahs madaniyati qanday shakllanadi, ixtiloflar qanday boshqariladi, sust ishtirokchilar faolligi qay tarzda qo'llab-quvvatlanadi. Pedagogik kuzatishlar shuni anglatadiki, ko'plab talabalarda guruhli ishni tashkil etish istagi mavjud, biroq ular konstruktiv muloqotni boshqarish mexanizmlarini yetarlicha bilmaydi. Natijada guruh ichida bir-ikki faol a'zo yetakchilik qiladi, qolganlar esa passiv kuzatuvchiga aylanib qoladi. Demak, kollaborativ muhitni loyihalash uchun bo'lajak o'qituvchiga muloqotni faollashtiruvchi topshiriqlar, rolli taqsimot, juftlik va kichik guruh dinamikasi, bahs etikasi hamda fikrlarni sintez qilish usullarini o'rgatish zarur [7, 14; 5, 45].

Uchinchi komponent - **refleksiv-analitik komponent**. Kollaborativ muhit samaradorligi faqat yakuniy natija bilan emas, balki o'quvchilar o'rtasidagi o'zaro ta'sir sifati bilan ham belgilanadi. Shuning uchun bo'lajak o'qituvchi guruh faoliyatini tahlil qila olishi, "Nima o'rgandik?", "Qaysi bosqich muvaffaqiyatli bo'ldi?", "Kimning ishtiroki sust bo'ldi va nima uchun?", "Keyingi safar vazifa qanday qayta tuziladi?" kabi savollar orqali refleksiyani yo'lga qo'yishi lozim. Refleksiya mavjud bo'lsa, kollaborativ faoliyat tasodifiy tajriba emas, o'zini doimiy takomillashtirib boradigan ta'limiy mexanizmga aylanadi [9, 64].

To'rtinchi komponent - **didaktik-loyihalash komponenti**. Bu komponent o'qituvchining maqsad, mazmun, metod, shakl va baholash mezonlarini hamkorlik ruhida bir-biriga moslashtirish qobiliyatini bildiradi. Masalan, kollaborativ muhit uchun topshiriq shunday tuzilishi kerakki, uni yakka tartibda emas, aynan hamkorlik orqali samarali bajarish mumkin bo'lsin. Topshiriq ochiq, muammoli, muqobil yechimlarga boy va o'zaro bog'liqlikni talab qiladigan bo'lishi zarur. Aks holda guruhli ish shunchaki vazifani bo'lib olishga aylanishi mumkin. Shu nuqtada vazifa dizayni, vaqtni rejalashtirish, baholashning individual va guruhli ko'rinishlarini muvofiqlashtirish alohida ahamiyat kasb etadi [6, 235; 7, 28].

Beshinchi komponent - **psixologik xavfsizlik va o'z-o'ziga ishonch komponenti**. Hamkorlikka kirishish uchun ta'lim oluvchi o'z fikrini bildirishdan qo'rqmasligi, xatoni rivojlanish omili sifatida qabul qilishi va guruhda qadrlanishini his etishi kerak. Bo'lajak o'qituvchi ana shu muhitni loyihalashni o'rganmasa, kollaborativ ta'lim tashqi shakldan nariga o'tmaydi. O'z-o'ziga ishonch, ijobiy kutilma va qo'llab-quvvatlovchi ijtimoiy fon faol ishtirokni kuchaytiradi; aksincha, tanqidiy bosim, taqqoslash va noaniq mezonlar ishtirokni susaytiradi [1, 3; 9, 66]. Shuning uchun pedagogik tayyorgarlik jarayonida bo'lajak o'qituvchi faqat boshqalarni o'qitish emas, balki o'zida ham psixologik tayyorgarlikni shakllantirishi zarur.

Oltinchi komponent - **raqamli-kollaborativ kompetensiya**. Hozirgi ta'lim tizimida kollaborativ muhit faqat auditoriyada emas, balki aralash va onlayn formatlarda ham qurilmoqda. Shu sababli bo'lajak o'qituvchi raqamli vositalarni bezak sifatida emas, balki pedagogik maqsadga bo'ysundirilgan muhit elementi sifatida ko'ra olishi lozim. Forumlar, umumiy hujjatlar, virtual doskalar, peer-review platformalari, kichik guruh xonalari va umumiy loyiha maydonlari hamkorlikning yangi shakllarini yuzaga keltiradi. Biroq texnologiyaning o'zi natija bermaydi; u faqat pedagogik maqsad, kontent va metod bilan uyg'unlashgandagina samarali bo'ladi [3, 56–57; 8, 1017–1018].

Natijalarning umumlashgan tahlili shuni ko'rsatdiki, bo'lajak o'qituvchilarda kollaborativ muhitni loyihalash ko'nikmasini rivojlantirish uchun oliy ta'limda quyidagi didaktik shart-sharoitlar muhim: 1) amaliy mashg'ulotlarda mikroloyihalash topshiriqlaridan foydalanish; 2) guruhli faoliyatni kuzatish va tahlil qilish uchun reflektiv kundalik yuritish; 3) namunaviy dars senariylarini qayta konstruktsiya qilish; 4) peer-feedback va o'zaro ekspertiza amaliyotini joriy etish; 5) raqamli hamkorlik vositalaridan maqsadli foydalanish; 6) baholashda individual javobgarlik va guruh natijasini uyg'unlashtirish. UNESCOning so'nggi materiallarida ham o'qituvchilik kasbining barqaror rivoji uchun hamkorlik, mentorlik va professional hamjamiyatlar muhim omil sifatida qayd etilgan.

Muhokama. Olingan natijalar kollaborativ o'qitish muhitini loyihalash ko'nikmasi bo'lajak o'qituvchining tor metodik mahorati emasligini, balki ko'p qatlamli kasbiy-pedagogik sifat ekanini ko'rsatadi. Birinchidan, bu ko'nikma ijtimoiy xarakterga ega. Chunki kollaborativ muhit individual muvaffaqiyatni jamoaviy rivojlanish bilan bog'laydi. Ikkinchidan, u psixologik xarakterga ega, zero hamkorlikning sifati ishonch, motivatsiya, o'z-o'ziga ishonch, ijtimoiy faollik va reflektiv tayyorgarlikka tayangan holda yuzaga chiqadi. Uchinchidan, u dizaynerlik xarakteriga ega, chunki o'qituvchi o'quv faoliyatining tarkibini oldindan konstruktsiya qiladi: maqsad qo'yadi, topshiriq tipini tanlaydi, muloqot strukturasi ishlab chiqadi, baholash mezonini belgilaydi va ehtimoliy qiyinchiliklarni bashorat qiladi.

Shu nuqtai nazardan, kollaborativ o'qitish muhitini loyihalashni o'rgatish jarayoni ham kollaborativ bo'lishi kerak. Ya'ni, pedagogika yo'nalishida tahsil olayotgan talabalar faqat kollaborativ ta'lim haqida nazariy ma'lumot eshitib qolmasdan, uni amalda boshdan kechirishi, o'zi loyihalashi, xatolarini tahlil qilishi va takomillashtirishi lozim. Aks holda, nazariy bilim bilan amaliy mahorat o'rtasida uzilish yuzaga keladi. Bu, ayniqsa, pedagogik amaliyot davrida yaqqol ko'rinadi: nazariy tayyorgarligi yuqori bo'lgan talaba ham real sinf yoki auditoriyada guruh dinamikasini boshqarishda qiyinchilikka duch kelishi mumkin.

Muhokama natijasida yana bir muhim jihat ayon bo'ldi: kollaborativ muhitni loyihalashda "hamma uchun bir xil model" samara bermaydi. Fan xususiyati, yosh

davri, guruh tarkibi, topshiriq murakkabligi, vaqt resursi va texnologik imkoniyatlar hisobga olinishi zarur. Demak, bo'lajak o'qituvchini qat'iy algoritmgaga emas, moslashuvchan loyihalash tafakkuriga o'rgatish muhim. Aynan moslashuvchanlik, vaziyatni tahlil qilish va muqobil yechimlar ishlab chiqish qobiliyati kollaborativ dizaynning yadrosini tashkil etadi [4, 12; 7, 9].

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, bo'lajak o'qituvchilarda kollaborativ o'qitish muhitini loyihalash ko'nikmalarini rivojlantirish zamonaviy pedagogik ta'limning ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Mazkur ko'nikma motivatsion-qadriyatli, kommunikativ-interaktiv, refleksiv-analitik, didaktik-loyihalash, psixologik xavfsizlik va raqamli-kollaborativ komponentlarning o'zaro birligi asosida shakllanadi. Uning rivojlanishi uchun oliy ta'lim muassasalarida nazariya va amaliyotni integratsiyalash, mikroloyihalash topshiriqlari, refleksiv tahlil, o'zaro ekspertiza va raqamli hamkorlik vositalarini tizimli qo'llash zarur.

Shuningdek, kollaborativ muhitni loyihalash bo'lajak o'qituvchining nafaqat darsni tashkil etish usuli, balki o'quvchilarning ijtimoiylashuvi, mustaqil fikrlashi, muammoli vaziyatda hamkorlik qilishi va o'zaro hurmatga asoslangan ta'limiy madaniyatni shakllantirishga xizmat qiladigan strategik kompetensiyasi ekanligi aniqlandi. Shu bois pedagog kadrlar tayyorlash dasturlarida mazkur yo'nalishga alohida modul, amaliy seminar va kuzatuv-refleksiya mexanizmlari orqali chuqurroq yondashish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bandura, A. *Self-efficacy: The Exercise of Control*. New York: W. H. Freeman, 1997. - 604 p.
2. Dillenbourg, P. *Collaborative Learning: Cognitive and Computational Approaches*. New York: Elsevier Science & Technology Books, 1999. -246 p.
3. Garrison, D. R., Vaughan, N. D. *Blended Learning in Higher Education: Framework, Principles, and Guidelines*. San Francisco: Jossey-Bass, 2008. - 245 p.
4. Johnson, D. W., Johnson, R. T., Holubec, E. J. *Cooperation in the Classroom*. Edina, Minnesota: Interaction Book Company, 1988. - 328 p.
5. Johnson, D. W., Johnson, R. T., Holubec, E. J. *Circles of Learning: Cooperation in the Classroom*. Edina, Minnesota: Interaction Book Company, 1986. - 180 p.
6. Hmelo-Silver, C. E. Problem-Based Learning: What and How Do Students Learn? // *Educational Psychology Review*. 2004. Vol. 16, No. 3. - P. 235–266.
7. Barkley, E. F., Cross, K. P., Major, C. H. *Collaborative Learning Techniques: A Handbook for College Faculty*. San Francisco: Jossey-Bass, 2014. - 448 p.

8. Mishra, P., Koehler, M. J. Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge // *Teachers College Record*. 2006. Vol. 108, No. 6. -P. 1017–1054.
9. Zimmerman, B. J. Becoming a Self-Regulated Learner: An Overview // *Theory Into Practice*. 2002. Vol. 41, No. 2. - P. 64–70.
10. Vygotsky, L. S. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978. -159 p.